

4. BLAGA ÎN TRADUCERE

DESPRE CE ÎNSEAMNĂ A TRADUCE FILOSOFIA LUI BLAGA ÎN GERMANĂ: MĂRTURIA UNUI TRADUCĂTOR AUSTRIAC

RAINER SCHUBERT*

1. OBSERVAȚII GENERALE PE MARGINEA DIFERENȚEI DINTRE FILOSOFIE ȘI POEZIE

Din moment ce în cele ce urmează avem de-a face cu traducerea operei unui autor care a fost atât poet, cât și filosof, se impun mai întâi niște considerații dedicate uneia dintre cele mai importante diferențieri între poezie și filosofie ca forme fundamentale de exprimare ale spiritului omenesc. Această diferențiere a putut fi punctată încă de când a apărut disciplina „filosofie”. Încă din Antichitate, Tales a fost considerat drept „primul filosof”. El și-a îndreptat interogația spre fundamentul original al tuturor lucrurilor. Prima substanță, susține el, cea care ar sta la baza a tot ceea ce este, ar fi apa:

„Asupra numărului și felului acestor principii, ei nu sunt toți de acord, căci Tales, primul reprezentant al unei astfel de filosofii, afirmă că acest principiu este Apa”¹.

Tales se întreabă în plan rațional despre „De ce”-ul lucrurilor și răspunde prin argumentare, respectiv încearcă să argumenteze de ce lucrurile se comportă așa cum o fac și nu altfel. Din acest mod de a reflecta, fie el chiar și atât de rudimentar la început, au decurs până la urmă întregi sisteme filosofice, care aspirau să cuprindă argumentativ întregul lumii dintr-un principiu. Știința, care a apărut ca domeniu parțial al filosofiei, este măsurată până în ziua de astăzi în funcție de putința ei de a argumenta sau nu concludent când vine vorba de explicarea fenomenelor, oricare ar fi ele. Întrebarea referitoare la „fundament” domină filosofia și știința, chiar dacă într-o formă diminuată, astfel încât filosofia a fost desemnată, în accepțiune clasică, și ca „primă filosofie”². Spre deosebire de știință, filosofia întreabă de fundamentul prin excelență al lucrurilor. „De ce există ceva mai degrabă decât nimic?” ar fi, spre exemplu, o întrebare tipic filosofică, nu însă și una științifică, ce presupune întotdeauna deja existența obiectului său: fizica presupune materia, medicina – boala, biologia – viața, critica literară – literatura.

¹ Aristotel, *Metafizica*, trad. de Șt. Bezdechi, București, Editura IRI, 1999, 983 b, p. 24.

² *Ibidem*, 1026 a, 20f.

* Wien: Philosophisch-Theologische Hochschule Benedikt XVI, Institut für Ethik und Sozialwissenschaften.

Prin urmare, în timp ce filosofia și știința argumentează sub zodia „interogației De Ce?”, poezia beneficiază de privilegiul demn de invidiat de a nu fi nevoită să argumenteze. Ba chiar este valabil opusul: reflecția rațională, habitus-ul argumentării, slăbește adesea forța poetică de expresie. Niciun poet nu trebuie să argumenteze de ce a spus tocmai acest lucru și nu un altul, de ce folosește acest cuvânt și nu vreun alt cuvânt. Pornind de la forma sa clasică, poezia se înțelege drept „cânt”, și tocmai de acesta se distanța prima interogație rațională privitoare la fundamental originar, cum este cazul lui Tales. Cântul este realizarea unui act și nu argumentează de ce mersul său este într-un fel și nu într-altul. El este o acțiune și nu o teorie despre ceva. Asemănându-se cu rugăciunea, el nu are nevoie de întemeierea „adevărului” sau a „falsului”³. Cântul nu argumentează. Și același lucru este valabil și pentru domeniul liric, care își ia până și numele de la un instrument muzical, anume de la liră, care a conferit cuvintelor coloritul lor muzical.

Diferența dintre filosofie și poezie reiese în mod clar pe marginea a două exemple instructive.

Filosofia:

„În orice chip și prin orice mijloace s-ar raporta o cunoaștere la obiecte, totuși modul prin care ea se raportează la ele nemijlocit și spre care tinde orice gândire ca mediere este *intuiția*. Dar această intuiție are loc numai dacă ne este dat obiectul; ceea ce însă, la rândul său, nu e posibil, cel puțin pentru noi oamenii, decât dacă obiectul afectează simțirea într-un anumit mod”⁴.

Poezia:

Cântecul de noapte al drumețului (2)

Peste toate-nălțimile
E liniște-n jur,
Prin toate desimile
Mai simți doar un pur
Suflu abia susurând.
Păsările tac în pădure.
Așteaptă, somnul o să te fure
Și pe tine curând⁵.

Chiar dacă nu am ști că în cazul dintâi avem de-a face cu frazele de început ale *Criticii rațiunii pure*, iar în al doilea, cu una dintre cele mai celebre poeme ale lui Goethe, totuși am eticheta fără ezitare primul text drept unul filosofic, iar pe al doilea drept poem. Primul exemplu, un citat filosofic, conține o serie de fraze pe care Kant trebuie să le

³ Despre „rugăciune”, cf. Aristotel, *De interpretatione*, cap. 4, 17 a 1.

⁴ Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, trad. de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, ed. a III-a îngrijită de Ilie Pârnu, București, IRI, 1998, p. 71. În germană: „Auf welche Art und durch welche Mittel sich auch immer eine Erkenntniß auf Gegenstände beziehen mag, so ist doch diejenige, wodurch sie sich auf dieselbe unmittelbar bezieht, und worauf alles Denken als Mittel abzweckt, die Anschauung. Diese findet aber nur statt, sofern uns der Gegenstand gegeben wird; dieses aber ist wiederum uns Menschen wenigstens nur dadurch möglich, daß er das Gemüth auf gewisse Weise afficire” (Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, B 33, 2. Aufl. 1787, în *Kants Werke*, Akademie Textausgabe, III, Berlin, 1968).

⁵ *Wanderers Nachtlied (2): Ein Gleiches*. „Über allen Gipfeln/ Ist Ruh,/ In allen Wipfeln/ spürest du/ Kaum einen Hauch;/ Die Vögelein schweigen im Walde./ Warte nur, balde/ Ruhest du auch.” (J.W. Goethe, în *Goethe's Werke*, 1. Bd., Stuttgart u. Tübingen, 1815.) Traducerea reprodușă în text îi aparține lui Ștefan Augustin Doinaș.

demonstreze în cursul ulterior al operei sale menționate. În schimb, poemul lui Goethe conține o succesiune de imagini care trebuie să fie concordante în plan poetic, nu și în cel argumentativ. Versurile lui Goethe „străbat întregul cosmos într-un singur gând, care a devenit o eufonie a imaginii și limbii”⁶, în timp ce Kant, fără orice eufonie a imaginii și limbii, nu face altceva decât să producă, deja în aceste puține fraze introductive, o împletire argumentativă între intuiție și gândire (= reflecție). Exemplul lui Kant este reprezentativ pentru filosofie, cel al lui Goethe, pentru poezie. Ar fi greșit să chestionăm cuvintele lui Kant sub aspectul valorii lor poetice, precum ar fi la fel de greșit să adresăm poemului lui Goethe întrebări meteorologice, cosmologice sau biologice. O confundare a celor două niveluri, filosofic și poetic, ar fi în defavoarea amândurora, a lui Kant și a lui Goethe. O succesiune argumentată rațional de gânduri ar distruge atmosfera poetică a poemului goethian, în timp ce noi, împreună cu W. Weischedel, ar trebui să ne bucurăm că din mâna lui Kant putem citi a sa *Critică a rațiunii pure*, și nu ode sau imnuri omagiale. După cum bine se știe, Kant a refuzat Catedra de Artă Poetică oferită lui inițial⁷.

În cazul exemplurilor menționate, avem într-adevăr de-a face cu două texte în mod clar bine diferențiable. Ele sunt de asemenea vârfuri de lance, al discursului rațional, pe de o parte, și al poeziei, pe de altă parte. Există, desigur, și numeroase trepte intermediare, în care atribuirea univocă la un domeniu sau la celălalt nu poate fi realizată cu ușurință. Există poeme instructive (vezi Lucrețiu), dar și „lirică a gândirii”. Platon, întemeietorul doctrinei ideilor, se exprimă adesea mai poetic decât Aristotel cel sobru. *Așa grăit-a Zarathustra* a lui Nietzsche este profund filosofică în intenția sa fundamentală, apelează însă la un vajnic limbaj poetic, care permite și producerea frecventă a unor deplasări de accent: punerea pe note (vezi R. Strauss). Elegiile duineze ale lui Rilke conțin adesea, chiar dacă sunt considerate a fi poeme, gânduri filosofice pline de greutate.

Oricum ar arăta însă aceste trepte intermediare, nici filosofia, cu discursul ei argumentativ, nu va putea evita, dacă nu este pe deplin încremenită în logică formală, să utilizeze când și când imagini verbale, adică să exprime metaforic conținuturi reprezentative greu de transmis altminteri. În special aici se manifestă, într-o filosofie ce înaintază argumentativ, resturi poetice care nu pot fi dizolvate rațional într-o manieră definitivă. Referitor la această problemă, W. Wieland notează:

„Metaforica (este locul, R.S.) în care, la aproape orice gânditor mare, primește expresie ceea ce nu și-a mai găsit locul în sistemul speculativ...”⁸.

Metaforele de care se servește filosoful trădează adesea mai mult din intențiile sale intelective decât o poate face discursul său cogitativ, oricât de rațional ar fi el. Chiar și Immanuel Kant, care trece drept unul dintre reprezentanții de frunte ai filosofiei raționale, ne înfățișează rațiunea prin prisma unei impresionante imagini ce apelează la întinderea spațială pentru potențarea expresivității:

„Rațiunea noastră nu este o câmpie de o întindere indefinită, ale cărei limite nu le cunoaștem în genere, ci trebuie să fie comparată mai curând cu o sferă, a cărei rază poate fi găsită din curba

⁶ Cf. Sigrid Damm, *Goethes letzte Reise*, Frankfurt a.M., 2007, p. 130.

⁷ Cf. Wilhelm Weischedel, *Die philosophische Hintertreppe*, München, ed. a II-a, 1976, p. 182.

⁸ Wolfgang Wieland, *Die aristotelische Physik*, Göttingen, 1962, p. 182.

arcului de pe suprafața ei (din natura judecăților sintetice *a priori*), iar de aici pot fi indicate cu certitudine atât conținutul, cât și limita ei”⁹.

Așa cum va reieși din secțiunea ce urmează, și filosofia lui Lucian Blaga trebuie considerată din perspectiva întrebării: în ce măsură joacă „poezia”, adică metaforica, un rol în teoria sa a cunoașterii? Se va vedea că din această întrebare se nasc probleme considerabile pentru traducătorul textelor lui Blaga.

2. CONSIDERAȚII REFERITOARE LA TEXTELE FILOSOFICE ALE LUI BLAGA

Dacă Lucian Blaga este să fie considerat drept mare poet român, atunci acest lucru este în aceeași măsură corect, dar și unilateral. În pieptul lui Blaga sălășluiesc într-adevăr două suflete: cel al poetului și cel al filosofului; unul care ne vorbește în imagini cu înțelesuri adânci, și unul care argumentează cu stringență sistematică. Dacă pentru ilustrarea acestei diferențe am recurs anterior la un exemplu din poezia lui Goethe și la unul din filosofia lui Kant, atunci Blaga, în identitatea sa cu sine însuși, le cuprinde pe ambele, deși le ține separat una de cealaltă. Există, așadar, o mare diferență între limbajul filosofic și cel poetic ale lui Blaga, chiar dacă există și înrudiri tematice care provin din faptul că pe Blaga nimic nu l-a preocupat la fel de mult ca misterul existenței în genere, căruia trebuie să-i smulgem prin luptă cuvintele, dar care nu poate fi niciodată înlăturat de intelectul omenesc. Fundamentul original al tuturor celor ce sunt este o taină și rămâne fără de cuvânt. Referitor la acestea, Blaga se exprimă poetic:

Autoportret

Lucian Blaga e mut ca o lebădă.
În patria sa
zăpada făpturii ține loc de cuvânt.
Sufletul lui e în căutare,
în mută, seculară căutare,
de totdeauna,
și până la cele din urmă hotare.
El caută apa din care bea curcubeul.
El caută apa
din care curcubeul
își bea frumsețea și neființa¹⁰.

Dacă vine vorba în schimb de filosofia pe care Blaga o elaborează în *Trilogia cunoașterii*, atunci avem de-a face cu un limbaj ce argumentează cu minuțiozitate, de care

⁹ I. Kant, *op. cit.*, p. 549. În original: „Unsere Vernunft ist nicht etwa eine unbestimmbar weit ausgebreitete Ebene, deren Schranken man nur so überhaupt erkennt, sondern muß vielmehr mit einer Sphäre verglichen werden, deren Halbmesser sich aus der Krümmung des Bogens (der Natur synthetischer Sätze a priori) finden, daraus aber auch der Inhalt und die Begrenzung derselben mit Sicherheit angeben läßt” (Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, B 790, ed. cit.).

¹⁰ Poezie de Lucian Blaga din *Nebănuitele trepte* (1943). În trad. germană: „Lucian Blaga ist stumm wie ein Schwan./ In seiner Heimat/ spricht die/ Lauterkeit an Wortes statt./ Seine Seele ist auf der Suche./ auf stummer Suche seit Jahrhunderten schon./ seit Anbeginn der Zeit/ bis zu den äußersten/ Grenzen./ Sie sucht das Wasser, daraus der Regenbogen trinkt./ sie sucht das Wasser./ aus dem der Regenbogen/ seine Schönheit und sein Nichtsein trinkt” (*Selbstbildnis*). Apud: Mircea Vaida-Voievod, *Lucian Blaga – Ein rumänischer Dichter und die deutsche Literatur*, trad. de Erika Scharf, Georg Olms-Verlag, 1992, p. 1f.

s-ar putea servi și un filosof care nu ar fi totodată și poet într-o uniune personală, cum este cazul lui Blaga. Ceea ce în poezia sa este muțenie, devine în filosofia sa lăcașul „misterului”, de care se lovește cunoașterea intelectuală a existenței:

„S-a remarcat, desigur, că în expunerile noastre am vorbit tot timpul despre misterele existenței, întrucât ele ajung în atingere cu cunoașterea înțelegătoare”¹¹.

În ceea ce privește cunoașterea intelectuală, Blaga *argumentează* într-un limbaj care nu este cu nimic mai prejos de raționalismul kantian și care prezintă mereu similarități cu începutul anterior citat al *Criticii rațiunii pure*, chiar dacă intenția cogitativă a lui Blaga se abate semnificativ de la cea a lui Kant:

„Cunoașterea înțelegătoare odată realizată ca atare, între altele și prin grația licențelor sui-generis ce le are în stare intrauterină, ca să zicem așa, constă în orânduirea categorială a concretului intuitiv, în determinarea materialului intuitiv prin concepte abstracte, în inventarierea obiectelor și a raporturilor lor imediate, așa cum toate acestea sunt date în intuiție”¹².

Faptul că Blaga, pe alocuri, nu-și poate înfrâna talentul poetic în ciuda filosofiei sale înalt abstracte și argumentativ sistematice, așadar faptul că teoria sa a cunoașterii este presărată uneori cu metafore cu o deosebită greutate a înțeleșurilor îl pune câteodată pe filosoful de specialitate, care îndrăznește a-l traduce pe Blaga în germană, în fața unor probleme considerabile. Această circumstanță decide asupra a ceea ce este „greu” și ce „nu este greu” de tradus în germană din filosofia lui Blaga. Trebuie operată o distincție între limbajul filosofic internațional de specialitate, a cărui mânăuire poate fi cerută de la oricare reprezentant al filosofiei, și acel limbaj al imaginilor de care se folosește Blaga, care nu poate fi în niciun chip tradus cuvânt cu cuvânt în germană și care, în absența unei înțelegeri filosofice a ceea ce dorește Blaga să spună, rămâne pe deplin ermetic. Problemele filosofice abordate de Blaga sunt în tot cazul aceleași care preocupă și filosofia occidentală, astfel încât metaforica sa plină de greutate de semnificare poate fi integrată cu o oarecare precizie în discursul internațional, în cazul de față în cel de limbă germană. Următoarea secțiune explicitează întrebările lansate în cele de mai sus pe baza unor exemple de text.

3. A TRADUCE FILOSOFIA LUI LUCIAN BLAGA ÎN GERMANĂ. MĂRTURII

3.1. DIFICULTĂȚI SEMANTICE

Din punctul de vedere al distincției între nivelul argumentativ și cel metaforic, pentru o traducere apar dificultăți pe de o parte terminologice, pe de altă parte (cea imagistic-sensibilă)

¹¹ Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, București, Humanitas, 2003, p. 198. În trad. germană: „Man hat sicher bemerkt, dass in unseren Ausführungen die ganze Zeit von Mysterien der Existenz die Rede war, insofern diese mit der verstandesmäßigen Erkenntnis in Berührung kommen” (Lucian Blaga, *Die luziferische Erkenntnis*, trad. de Rainer Schubert, LIT-Verlag, 2012, p. 202).

¹² L. Blaga, *Cunoașterea luciferică*, ed. cit., p. 21. În trad. germană: „Wenn die verstandesmäßige Erkenntnis einmal als solche am Werk ist, unter anderem auch dank der ihr eigentümlichen Befugnisse, die sie sozusagen im intrauterinen Zustand hat, so besteht sie in der kategorialen Ordnung des anschaulich Konkreten, in der Bestimmung des anschaulichen Materials durch abstrakte Begriffe, in der Inventarisierung der Objekte und deren unmittelbarer Beziehungen, wie sie allesamt in der Anschauung gegeben sind” (Lucian Blaga *Die luziferische Erkenntnis*, ed. cit., p. 45).

aproape întotdeauna unele de natură stilistică. Trebuie menționat în acest context că nu avem de-a face doar cu căutarea celei mai potrivite expresii în limba germană la un moment dat (care nu trebuie să concorde întotdeauna cuvânt cu cuvânt cu textul original), ci putem fi confrunțați și cu cazul opus, anume în care în limba germană lipsește cea mai adecvată expresie, astfel încât este recomandată o traducere *mot à mot* din limba română, adică o minimală „trădare” la adresa textului original românesc, după cum ne spune și proverbul Italian: „traduttore, traditore”. Astfel, pentru nivelurile amintite, intervin două cazuri ilustrate în cele ce urmează prin câte un exemplu.

La nivel argumentativ putem distinge între:

- a) cazul modificării terminologice în raport cu textul original,
- b) cazul preluării ordinii succesiunii terminologice din textul original.

În plan metaforic putem distinge între:

- c) exemplul unei modificări metaforice în raport cu textul original,
- d) un exemplu pentru nealterarea textului original.

a) O dificultate majoră, ce dă foarte mult de furcă, constă în traducerea adecvată a sintagmei „cunoașterea înțelegătoare”. Din moment ce aici avem de-a face cu niște termeni fundamentali în epistemologia lui Blaga, e bine să redăm acea notă de subsol din traducerea *Cunoașterii luciferice* care reliefează cel mai bine problema. Este recomandabil ca sintagma să fie tradusă prin „verstandesmäßige Erkenntnis”, și nu prin „verstehende Erkenntnis”:

„De către traducători români competenți s-a atras atenția că în locul frecvent ocurenteii expresii «verstandesmäßige Erkenntnis» din traducere ar fi mai indicată formularea «verstehende Erkenntnis». Verbul românesc «a înțelege» ar avea, spune-se, o semnificație mai largă decât numai activitatea intelectului, așa cum o prezintă Kant. Nu doresc să contrazic nicidecum această remarcă. Faptul că în cursul traducerii este preferată totuși sintagma «verstandesmäßige Erkenntnis» își are temeiul în faptul că, în filosofia de limbă germană, verbul «verstehen» (= a înțelege) este unul central pentru hermeneutica fenomenologică, cea care încearcă să cuprindă «lucrurile însele» în nemijlocirea lor, căutând prin urmare să decupleze momentul constructiv din înțelegerea unui «ceva». Blaga urmărește însă obiectivul opus, anume acela de a formula în mod și mai fundamental decât a făcut-o Kant momentul constructiv în cunoașterea unui obiect, căutând însă totodată să păstreze epistemologia kantiană ca sistem de referință (sensibilitate, imaginație, intelect, intuiție, categorie, obiect, experiență, lucru în sine). Tensiunea imanentă textului, în opinia traducătorului, constă tocmai în aceea că «verstandesmäßige Erkenntnis» (= cunoașterea înțelegătoare) se lovește de misterul cum că în genere ceva poate fi cunoscut. Verbul «verstehen» evită însă această tensiune prin decuplarea constructivului”¹³.

În timp ce în cazul tocmai discutat avem de-a face cu o modificare terminologică din „verstehend” în „verstandesmäßig”, exemplul b) tematizează nicidecum minora dificultate de a prelua, din motive legate de precizia conceptuală, un termen din textul original, prin calchierea succesiunii originale din limba română.

b) Blaga înțelege cunoașterea în mod procesual sau, după cum spune el însuși, *in statu nascendi*¹⁴. Când cunoaștem se întâmplă ceva. Cunoașterea este un proces la al cărui

¹³ *Ibidem*, p. 34.

¹⁴ *Ibidem*, p. 10.

început se află „deschiderea unui mister” care, în calitate de rezultat, duce la „A ști”, care duce la rândul său din nou la un mister care poate fi deschis. „Deschiderea unui mister” este pentru Blaga sinonim cu ridicarea unei probleme (= „punerea problemei”):

„Cunoașterea luciferică începe prin „deschiderea unui mister”. Actul acesta de ansamblu e sub raport logic identic cu „punerea unei probleme”¹⁵.

„Die luziferische Erkenntnis beginnt durch die «Öffnung eines Mysteriums». Dieser im Zusammenhang zu verstehende Akt ist in logischer Hinsicht identisch mit der «Stellung eines Problems»¹⁶.

Traducerea în limba germană ar trebui să pună preț pe aducerea în mod corespunzător la expresie a procesualității cunoașterii. Deși limba germană are posibilitatea de a constrânge într-un substantiv unic, prin inversarea ordinii asertării, procesualitatea și obiectul conținut în ea, așa cum se întâmplă în cazurile atestate de cuvinte precum „Textverarbeitung” (= prelucrare de text), „Gartengestaltung” (= amenajarea grădinii), „Datenauswertung” (= evaluare de date) etc., totuși în cazul cuvântului „Problemstellung” trebuie preferată succesiunea de cuvinte din sintagma originală „punerea problemei” – prin urmare, în textul german vom vorbi despre „Stellung des Problems”, pentru ca verbul „stellen” (= a pune), care a fost ridicat la rangul de substantiv, să reliefeze cât mai bine îndeplinirea acțiunii cunoașterii. Prin aceea că „punem” o problemă, noi facem ceva. E drept că această traducere cuvânt cu cuvânt sună greoi în germană și nici nu este frecvent folosită, dar face dreptate unei circumstanțe cruciale – aceea că Blaga înțelege „punerea problemei” drept o săvârșire, care are un început, un „în timp ce” și un sfârșit ale sale. Cât de importantă este aici precizia traducerii ne este arătat, în schimb, de limba engleză, în care distincția dintre a cunoaște, ca proces, și cunoaștere, ca rezultat al acestuia, este complet ștersă în expresia „theory of knowledge”, astfel că „teoria cunoașterii” la Blaga, în loc să devină o „teorie a cunoașterii”, devine o „teorie a lui «a ști»”. „A cunoaște” și „a ști” sunt însă foarte diferite, tot așa cum „construirea unei case” este diferită de „casa gata construită”.

c) Ca impedimente greu de depășit pentru o traducere se dovedesc în mod frecvent a fi metaforele de care se servește Blaga și care în niciun chip nu pot fi traduse *mot à mot*, pentru că în germană ar fi pur și simplu lipsite de sens. Tocmai menționata „punere a problemei” este înțeleasă de Blaga ca trimitere a săgeții în „boltă teoriei”, unde Blaga vizează să scoată la iveală „tensiunea interioară” pe care o întâlnim la rezolvarea unei probleme. Să ne imaginăm săgeata și arcul și să însoțim prin gândire procesualitatea respectivă: întinderea coardei, eliberarea săgeții, pătrunderea vârfului săgeții în „boltă teoriei”:

„«Tensiunea interioară» a problemei e ca un arc din care va porni săgeata ce se va împănța în boltă teoriei”¹⁷.

O traducere *mot à mot* în germană nu este posibilă aici. Desigur că Blaga nu vizează aici vreun „arc de boltă” oarecare, ci acea „boltă” care constituie piatra de încheiere a

¹⁵ Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, București, Humanitas, 2003, p. 31.

¹⁶ Lucian Blaga *Die luziferische Erkenntnis*, ed. cit., p. 54.

¹⁷ Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, ed. cit., p. 108.

nervurilor în cruce deasupra navei unei biserici. În germană însă nu poți reperi nicio săgeată într-o „cheie de boltă a teoriei”. Aveam de-a face cu o metaforă extrem de curioasă. Deși noi putem vorbi despre un „edificiu al teoriei”, nu putem însă vorbi despre piatra de încheiere conținută în el, în care să se poată înfișe săgeți. Pentru a ne găsi drumul spre o soluție acceptabilă trebuie să ne imaginăm piatra de închidere cu nervurile sale în dispersie în nava bisericii și să extragem din această imagine structura abstractă: „centru cu linii în dispersie”, pentru a putea crea din aceasta o metaforă similară structurii, care să fie totodată purtătoare de sens în acest context. Prin „centrul cu linii în dispersie” ne putem reprezenta și o „inimă cu artere centrifuge”, ceea ce în acest mod ar putea atinge în germană următoarele sensuri:

„«Tensiunea interioară» a problemei e ca un arc din care va porni săgeata ce se va împlânta în inima teoriei”.

În germană:

„Die «innere Spannung» des Problems gleicht einem Bogen, aus welchem heraus der losgelassene Pfeil sich in das Herz der Theorie hineinboht”¹⁸.

A fost nevoie, așadar, de o alterare stilistică, și încă una ce a presupus crearea unei metafore („inimă”) în acest caz, pornind de la o metaforă („boltă”), așadar o meta-metaforă în vederea adaptării la limba germană, păstrând totodată cât se poate de mult din sensul original. O traducere în germană a filosofiei lui Blaga ajunge destul de des în fața unor astfel de dificultăți, deoarece chiar și acolo unde argumentează, Blaga pune în joc frecvent imagini lingvistice care sunt purtătoare de sens în românește, nu însă și în germană.

d) Cea care este în fond una dintre cele mai profunde și fecunde metafore în epistemologia lui Blaga trebuie, desigur, păstrată și transpusă cuvânt cu cuvânt în limba germană. „Cunoașterea luciferică” nu poate fi tradusă în germană decât prin „luziferisch”. Blaga însuși accentuează că ea este folosită doar în accepțiune simbolică, nu religioasă. Ar fi, așadar, pe de-a-ntregul greșit să redăm „luciferic” prin „diavolesc”, chiar dacă Blaga recurge la mitul biblic ca principiu al reflecției. „Luciferic” nu echivalează în teoria lui Blaga a cunoașterii cu „rău”, ci, dacă chiar trebuie, cu „purtător de lumină”, adică cu „deschiderea de mistere”. Blaga însuși este foarte conștient de greutatea acestei metafore călăuzitoare pentru a doua parte a trilogiei sale. Pentru a preîntâmpina neînțelegeri, el folosește în opera sa *Știință și creație*, apărută aproximativ 10 ani mai târziu, expresia considerabil mai neutră „Tip II” pentru cunoașterea luciferică, pentru a o deosebi de cunoașterea paradisiacă, de „Tip I”, cum o va numi pe aceasta. În metafora „luciferic” se află în tot cazul întregul lanț argumentativ al respectivei epistemologii, exprimat însă în *imagine*.

În original:

„Cunoașterea dăruită lui Adam în paradis era o cunoaștere prin care i se da posibilitatea minunată să împartă nume lucrurilor și ființelor, adică să le recunoască, să le claseze, să le categorizeze. Pentru Adam nu existau «misterele deschise ca mistere». Șarpele i-a deschis această perspectivă și

¹⁸ Lucian Blaga, *Die luziferische Erkenntnis*, ed. cit., p. 121.

i-a promis o cunoaștere divină, o cunoaștere pentru care nu există «ascuns» și pentru care totul e prezent. Dar după consumarea păcatului, care consistă în chiar dorința de-a dobândi o cunoaștere divină, șarpele nu i-a putut da decât cunoașterea de care el era în stare: cunoașterea luciferică. Cunoașterea luciferică începe prin «deschiderea misterelor ca mistere», prin provocarea unei «crize în obiect» și sfârșește prin încercarea veșnic repetată, niciodată încheiată, de a scoate pe alt plan și cu o anume dobândă obiectul din criza sa. Prin destin și prin împrejurări, cunoașterea luciferică e profund tragică. Ea se mișcă parcă pe un plan de măreție și blestem. Acest atribut e complet străin cunoașterii paradisiace, care – la figurat spus – pare a ține de imperiul grației¹⁹.

În traducere:

„Die im Paradies dem Adam verliehene Erkenntnis war eine Erkenntnis, die ihn in die wundervolle Lage versetzte, die Dinge und Lebewesen zu benennen, nämlich sie zu erkennen, sie zu klassifizieren, sie in Kategorien einzuteilen. Für Adam gab es keine «offenen Mysterien als offene Mysterien». Die Schlange hat ihm dies in Aussicht gestellt und ihm eine göttliche Erkenntnis versprochen, eine Erkenntnis, für die kein «Verborgenes» existiert und für welche alles gegenwärtig ist. Aber nach dem Sündenfall, welcher gerade im Begehren besteht, eine göttliche Erkenntnis zu erlangen, konnte ihm die Schlange nur diejenige Erkenntnis zuteilen, zu der er fähig war: die luziferische Erkenntnis. Die luziferische Erkenntnis beginnt mit der «Öffnung von Mysterien als Mysterien», durch das Hervorrufen einer «Krise im Objekt» und endet erst beim ewig wiederholten, aber niemals abgeschlossenen Versuch, das Objekt auf eine andere Ebene und mit einem gewissen Gewinn aus seiner Krise zu ziehen. Durch ihr Ziel und durch ihre Umstände ist die luziferische Erkenntnis tief tragisch. Anscheinend bewegt sie sich auf einer Ebene von Größe und Fluch. Dieses Attribut ist der paradiesischen Erkenntnis komplett fremd, sie scheint – übertragen gesprochen – dem Reich der Gnade anzugehören²⁰.

3.2. CONSTRUCȚII FRAZEOLOGICE

Dacă la punctele anterioare a) ... d) am vorbit despre dificultăți terminologice, respectiv impedimente metaforologice, prezenta secțiune dorește să nu lase neamintit faptul că la Blaga există (a) pe de o parte propoziții sau fraze scurte și transponibile în mod complet neproblematic în germană, dar, pe de altă parte (b), mai există construcții de fraze care sunt într-atât de încasate și împletite în ele însele, încât traducerea trebuie să le fragmenteze în mai multe propoziții pentru a obține o fluentă cât de cât acceptabilă a lecturii în limba germană.

Un exemplu pentru punctul a) ar fi următorul:

În original:

„Cunoașterea luciferică se mișcă, precum am arătat, într-un mediu de mistere latente. Primul pas al ei e «deschiderea unui mister»²¹.

În traducere:

„Die luziferische Erkenntnis bewegt sich, wie wir gezeigt haben, in der Umgebung von latenten Mysterien. Ihr erster Schritt besteht in der «Öffnung eines Mysteriums»²².

¹⁹ Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, ed. cit., pp. 92–93.

²⁰ Lucian Blaga, *Die luziferische Erkenntnis*, ed. cit., p. 108.

²¹ Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, ed. cit., p. 50.

²² Lucian Blaga, *Die luziferische Erkenntnis*, ed. cit., 2012, p. 70.

Pentru punctul b) putem folosi ca exemplu simptomatic următorul pasaj:

În original:

„Când cunoașterea procedează la întregirea ipotetică a acestor hiaturi, recurgând la indicii empirice, prin construcții mentale de natură virtuală-empirică, în așa fel ca întregul completat să corespundă unor concepte cu corespondențe iarăși empirice, se poate afirma că «cunoașterea» nu depășește limitele cunoașterii paradisiace»²³.

În traducere:

„Wenn die Erkenntnis diese Lücken hypothetisch füllt, indem sie auf empirische Indizien zurückgreift, so bedient sie sich mentaler Konstruktionen, die sich auf Empirie beziehen lassen. Das so vervollständigte Ganze entspricht dann Begriffen, die wiederum eine empirische Entsprechung haben. Unter diesen Umständen lässt sich sagen, dass die «Erkenntnis» die Grenzen der paradisischen Erkenntnis nicht überschreitet»²⁴.

Fraza lui Blaga este transpusă, așadar, în traducerea germană în trei fraze, deoarece încasetarea este aproape intraductibilă dacă ar trebui folosită succesiunea subordonatelor din originalul românesc. Pasaje cum este cel tocmai citat nu se întâlnesc rar, dar trebuie de asemenea atrasă atenția că, în general, Blaga își structurează clar frazele sale filosofice, chiar dacă pe alocuri ele conțin repetări greoaie, care nu sunt neapărat necesare pentru comprehensiunea sensului vizat.

După toate considerațiile anterioare pe marginea întrebării, *în ce sens* este filosofia lui Blaga „greu” sau „ușor” de tradus în germană, mai trebuie remarcate și unele aspecte legate de șansele unei receptări a filosofiei lui Blaga în spațiul german. O traducere în germană îi poate câștiga oare de partea filosofiei lui Blaga pe reprezentanții de specialitate ai filosofiei în spațiul de limbă germană?

4. ȘANSELE UNEI RECEPTĂRI ÎN SPAȚIUL DE LIMBĂ GERMANĂ A TEXTELOR FILOSOFICE ALE LUI BLAGA

Dacă nu am trăi în vremuri în care vechea și onorabila disciplină „filosofie” să fie amenințată cu extincția datorită celor mai diverse influențe, respectiv să nu fie nevoită a supraviețui doar ca un adaos de prisos al unei publicități științific-pozitivistice, atunci nici nu ar trebui să ne întrebăm ce șanse ar exista pentru o receptare a filosofiei lui Blaga în spațiul de limbă germană. Desigur că textele filosofice ale lui Blaga ar avea toate șansele să fie percepute de filosofi de specialitate, dar și de un public interesat. Blaga este indubitabil un metafizician, și încă unul cu nimic mai prejos de metafizicienii clasici ai tradiției occidentale. Dar curentele filosofiei analitice și pozitivistice sunt cele care fac astăzi zile grele metafizicii. Doctrina pragmatistă și antimetafizică anglo-americană, sub a cărei influență se află și filosofia de limbă germană de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, ar trebui să respingă modul lui Blaga de a filozofa. Dacă atât de influentul filosof analitic englez Gilbert Ryle nu mai vede în conceptul de „spirit”²⁵ decât „o fanto-

²³ Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, ed. cit., p. 201.

²⁴ Lucian Blaga, *Die luziferische Erkenntnis*, ed. cit., p. 204 f.

²⁵ Vezi cartea sa *The Concept of Mind*.

mă într-o mașinărie”, nemaifiind dispus să îl accepte decât în calitate de metaforă prost aleasă, atunci devine evident că o astfel de concepție este diametral opusă față de metafizica cunoașterii la Blaga, care este preocupată de profunda dualitate între cunoașterea paradisiacă și cea luciferică și care este în genere incomprehensibilă dacă pornim de la nivelul unitar al datului ce este supus analizei prin limbaj. Bineînțeles că acesta este doar un exemplu printre multe alte discursuri filosofice, care sunt, desigur, opuse și străine de modul în care filosofează Blaga. Oricărui joc practicat de analiza „datului” îi scapă complet înțelegerea a ceea ce stă în centrul teoriei lui Blaga a cunoașterii: în ce constă actul creativ în cunoaștere și căror limitări principiale este el supus? Conform lui Blaga, aceste întrebări nu pot primi vreun răspuns fără un excurs în metafizică.

Dacă acestea sunt motive de natură tematică ce îngreunează receptarea unor texte metafizice, ele mai au și repercusiuni asupra modului de a le traduce. Atitudinea în creștere de rezervă la adresa metafizicii, opoziția latentă față de sistemele speculative, stilul științific al tratatelor de filosofie și luciditatea empirismului anglo-american cer traducerilor un așa-numit mod de exprimare „modern”, contemporan, rapid de penetrat și relativ ușor de consumat. Așadar, poate oare o traducere a filosofiei lui Blaga în germană să facă metafizica acestui mare gânditor român mai digerabilă pentru publicul de limbă germană? Teoria lui Blaga a cunoașterii, ale cărei opere principale au fost redactate în perioada interbelică și care pe vremea aceea corespundeau celor mai noi „standards” în domeniu, poate fi oare trezită din nou la viață în spațiul vorbitor de limbă germană? Luând în considerare aceste întrebări, o traducere a metafizicii lui Blaga în germană este supusă imperativului de a performa un act de echilibristică, anume de a păstra balanța între stilul adesea idiosincronic, parțial însă și „de modă veche” al scriiturii lui Blaga, pe de o parte, și germana „nouă”, pe de altă parte, așa cum este ea vorbită în zilele noastre și cum este, totodată, cerută chiar și de edituri.

A traduce profunda teorie metafizică a cunoașterii a lui Blaga în germană este o sarcină importantă, necesară și capabilă de viitor, sub aspectul contrabalansării tendinței actuale tot mai pronunțate de superficializare a filosofiei. Păstrarea echilibrului între o germană contemporană și un stil blagian cu iz antic pe alocuri și uneori cu siguranță greoi este pentru o traducere cea mai înaltă poruncă. Nicio nuanță din textul original ce plonjează în adâncimi insondabile nu trebuie să se piardă. În același timp, tocmai aceste subtilități ar trebui îmbrăcate într-o germană contemporană.

Poate ne este permis să aducem în discuție un alt exemplu din filosofie care ilustrează prezenta problemă a raportului tensionat între germana „veche” și cea „nouă”. În prefața la cunoscuta sa carte *Das Prinzip Verantwortung* (1979), în care este vorba despre relația omului cu tehnica, Hans Jonas, care în calitate de filosof și intelectual evreu exilat a avut o cu totul altă soartă decât Lucian Blaga, a luat atitudine directă față de ideea actualizării de către o persoană specializată a operei sale proprii scrise chiar în germană, dar într-un limbaj nu tocmai potrivit utilizării curente:

„Cititorului nu-i va scăpa desigur faptul că autorul nu a mai «prins de veste» de evoluția limbii germane după anul 1933. O germană «arhaică» i-a fost adesea reproșată de către prieteni pe marginea prelegerilor ținute în Germania; iar în privința prezentului text, un cititor al manuscrisului, care dispunea de cunoștințe dovedite în privința stilului și cu intenții pe de-a-ntregul binevoitoare, l-a numit chiar «altfränkisch» (conotație de aer vetust) pe alocuri – și mi-a sugerat

să permit unei alte minți să-i modernizeze limbajul. Dar pentru așa ceva nu m-aș putea decide nici chiar dacă nu m-ar presa timpul și dacă aș avea la îndemână pe corectorul ideal. Căci așa cum eu sunt conștient că abordez un obiect extrem de contemporan cu o filosofie complet discordantă față de această epocă, ba chiar aproape anacronică, tot așa nu mi se pare nepotrivit ca și în stilul scrierii să se manifeste o tensiune similară”²⁶.

În ce măsură, aşadar, se poate considera că o traducere în germană a filosofiei lui Blaga este o reușită, ei bine, fie ca acest aspect să rămână la latitudinea judecății unui cititor care are germana ca limbă maternă. În mod paradoxal, cititorul ideal este acela care nu observă că are de-a face cu o traducere, și care receptează textul în așa manieră încât pare că acesta a fost redactat de la bun început în propria limbă maternă a cititorului. Căci în aceasta constă sarcina traducătorului: să intre complet în rolul autorului, rămânând în același timp pe deplin un cititor într-o limbă străină. Cititorul, și nu traducătorul, este autoritatea ultimă îndreptățită a aprecia calitatea unei traduceri, și pentru el va fi fost ea realizată din capul locului.

Traducere din limba germană
de MIHAI-ANDREI TODOCA

²⁶ Hans Jonas, *Das Prinzip Verantwortung – Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*, Frankfurt a.M., 1983, p. 11 – trad. de M.-A. Todoca.